

България и предизвикателствата на глобализацията

н.с. д-р Боян Ерменов

В наши дни глобализацията придава специфична траектория на новия етап от модернизацията на българското общество, задълбочава редица негативни процеси и тенденции, с което удължава неговото кризисно състояние и прави изключително трудно успешното адаптиране към новите световни реалности. Това затруднява решаването на сложната историческа задача по съгласуване, съчетаване на изискванията породени от глобализацията с тези, произтичащи от новия етап на модернизацията на българското общество. Уникалната ситуация, пред която е изправена страната е да продължи модернизационните усилия в условията на задълбочаване процесите на глобализация, които за страни като нашата са свързани с проявлението на цяла редица неблагоприятни процеси и изменения. Тенденциите, предизвикани от глобализацията получават разпространение без да са налице съответната зрелост на обществените отношения и институциите, без подходящ социално-икономически субстрат, както и без подготвени да действат при новите обстоятелства групови актьори. Обществото и управляващите са поставени пред необходимостта да решават две коренно различни по своя характер задачи. Едната е свързана с продължаване модернизацията на обществото, а другата с адаптиране и даване своевременно отговор на потребностите на глабализиращия се свят. Макар в определени точки подходите взаимно да се допълват, но по-често това предполага действия в коренно противоположна посока, които много трудно могат да бъдат оптимално съгласувани. Качествено новите изисквания свързани с промените в икономиката, политиката, културата, с участието на страната в международното разделение на труда, както и тези предявявани към поведението и подготовката на основните социални субекти, на този етап не могат да бъдат покрити поради отсъствието на необходимите и достатъчни обективни и субективни предпоставки, условия и ресурси за тяхното своевременно удовлетворяване.

За А. Гидънс понятието “глобализация” означава преди всичко интензифициране на социалните връзки навсякъде по света, чрез което отдалечени места се свързват помежду си по такъв начин, че събитията, случващи се на едно място, са предизвикани от събития, разиграли се на друго, отдалечено на хиляди километри място и обратно.” (Бек, Улрих. (2002). *Що е глобализация? Заблудите на глобализма – отговори на глобализацията*. Издателска къща “КК”. София., с. 44; Олга Симова. *Процесът на глобализация в културата. Проблеми и подходи при анализа*. //Соц проблеми, 1-2, 2001, с.26). Интензифицирането на социалните връзки е до степен, предизвикваща съществени промени както във функционирането на икономиката, политиката, културата, поведението и нагласите на основните социални актьори, така и на създаваните от тях представи не само за обществото, за характера на неговите проблеми, отношения и институции, но и за самите себе си. Подобно интензифициране се реализира едва сега защото развитието на информационните технологии и транспортните средства правят комуникациите много по-обхватни и достъпни за сравнително широк кръг хора. Нарастването и уплътняването на цялата съвкупност от социални връзки и контакти между хората от различни региони на света поставя начало на нова обществена динамика, стимулират появата на редица процеси, които на съвременния етап трудно могат да бъдат овладени и поставени под контрол.

Когато се разглеждат проблемите на глобализацията, следва да се разграничава съществуването два относително обособени нейни аспекта: а) първият фиксира обективните тенденции, свързани с динамизиране и интензифициране на икономическото, политичес-

кото, информационното, културно и научно сътрудничество, уплътняването на взаимоотношенията и взаимодействието между държавите като непосредствен резултат от развитието на комуникационните технологии и равнището на икономическо развитие и б) вторият се отнася до провежданата във връзка с глобализацията политика от определена група високоразвити държави по използване на разгръщащите се тенденции в свой интерес, тяхното подчиняване, вкарване в руслото на ограничени и егоистични интереси и цели. С други думи, в първия случай се фиксира спонтанността на обективно разгръщащите се процеси на глобализация, докато вторият план се отнася до равнището на политическата дейност и политическите институти – целенасочената дейност на различни институции, организации, субекти, при което последните разглеждат глобализацията главно през призмата на своите интереси и цели.

Самият термин “глобализация” по силата на своята неопределеност упражнява върху широката публика ефектно, почти магическо въздействие. В същото време той се използва от определена част идеолози и учени в качеството му на мощен инструмент за въздействие и убеждаване на най-широки обществени слоеве, че не е възможно, а и няма никакъв смисъл да се противодейства на определени тенденции, които днес се разгръщат в света. Темата за глобализацията и глобализма* като идеология на това планетарно явление са изключително популярни през последните години по няколко причини.

Развитите западните страни излязоха от тежките изпитания през 70-те и 80-те години и възстановиха своето доминиращо икономическо, политическо, идеологическо и военно-стратегическо превъзходство. Нарастват изкушенията от страна на управляващите в тях да оказват натиск върху останалите по-слабо развити страни, безконтролно да налагат своите решения върху тях.

Второ. Информационната и технологическата революция обвързват все по-тясно всички региони на планетата, всеотранно динамизират икономическия, политически, културен обмен, което не само релефно откроява, но и задълбочава различията между високоразвитите западни и слабо развитите страни. Разпространение получава преди всичко неравнопоставен, дисбалансиран суровинен, финансов и човешки обмен, чиято посока едностранно е ориентирана от слабо развитите и неразвитите към високоразвитите страни. Отварянето на определена група високоразвити страни в едно желано от тях направление се съпровожда най-често със затварянето, капсулирането на последните в друга, отговаряща на техните интереси посока, т.е. отварянето не е безусловно, а подчертано избирателно и се съчетава с активното им самоизолиране и самозатваряне.

Глобализацията е най-активна във формалните моменти, свързани с равнището на информатизиране, разпространяването на всякакъв род системи, които позволяват финансовите транзакции, политическите, културните, научни и др. новини да достигат изключително бързо до различните световни региони. В същото време тя задълбочава разминаванията между отделни аспекти, страни в развитието на съответните общества. Формалните финансови транзакции и разпространяването на информацията се откъсват от икономическото развитие, както и от динамиката на процесите, които протичат в материално-производствената сфера, далеч изпреварват реалните промени в жизненото равнище и социалния статус на широки социални групи, т.е. установява се дълбока несинхронност между тези, отиващи в различна посока и осъществявани с различен темп промени. Разгръщане

*Глобализмът е ориентация на политиката, която използва глобализацията за решаването на егоистични икономически, политически и национални интереси, подчинява глобализацията на интересите на определени обществени кръгове, на една единствена държава или кръг от държави, т.е. изкористяването на глобализацията и овладяването на нейните механизми и лостове от елита на развитите страни или от елита на една свръхдържава.

получава финансово-спекулативният характер на пазарите. Повече от 80% от финансовия капитал се намира в свободно движение и не е обвързан, зад него не стои релевантно материално съдържание. Това е пазар, в който парите правят пари, т.е. пазар на играчите на рулетка. Благодарение на компютърните технологии, този финансов пазар като с железни обръчи стяга всички страни около най-крупните финансови корпорации от страните на златния милиард. Това позволява на последните в зависимост от своите конкретни интереси преднамерено да предизвикват изкуствени финансови и политически кризи, да поставят едни или други страни на границата на финансовия колапс, в резултат на което извличат колосални допълнителни печалби.

Глобализацията е единство от динамични, но същевременно противоположно ориентирани процеси и тенденции. Статистиката показва, че за следвоенните десетилетия в световната икономика релефно се откроява тенденция, в рамките на която при едно по-активно и засилено взаимодействие с останалото човечество, западните страни се превръщат във все по-обособена част от него. Сериозно нараства онази част от страните, които не съумяват, оказват се неспособни да се впишат в информационното общество, вследствие на което бързо изпадат към периферията и стават излишни в световен мащаб. Въпреки всички формални и видими успехи на глобализацията като информационна революция, разпространяване на информационни и финансови потоци, глобализацията поражда кризисни състояние в света като цяло и в отделни региони и страни. Това намира израз в обстоятелството, че развитите западни държави в течение на последното десетилетие концентрират вниманието си главно към своята част от света и своите интереси, вследствие на което проявяват твърде ограничено желание и стремеж да се откриват за останалите. Развитите страни днес са в ролята си на доставчици на качествено нов безграничен ресурс - информацията, знанията, научните постижения и в замяна получават дефицитни материални и други ресурси от страните, разположени в периферията на икономическото развитие. По такъв начин те създават и нов механизъм за формиране на богатствата. Но центровете на глобализация, центровете на иновационни промени продължават да бъдат строго и едностранно локализирани в рамките на западния свят, докато в останалите страни глобализацията задвижва само отделни обществени сфери и ограничени социално-групови сегменти.

Имплозията, разпада на социалистическата система породи илюзията за одържана тотална победа на либералните ценности в световен мащаб, което вдъхна нов живот на крайни либерални подходи в икономиката и политиката. Привлекателната позиция на тези държави в международното разделение на труда, техните подчертано значими икономически и научно-технически възможности, достигнатия от тях висок жизнен стандарт засилват ориентацията към механично копиране, безкритично възприемане и налагане на образци от тяхната икономическа организация, политическо устройство и структури, на функциониращи модели на здравеопазване, образование, социално осигуряване в останалите по-слабо развити държави. Подобен подход като правило не отговаря на реалностите в тези страни, на разпространените икономическите и политически практики, на традициите, характера на социалните отношения и институционалното развитие, което допълнително затруднява успешното решаване на възникващите пред тях проблеми.

Глобалният пазар и универсализацията в подобна ситуация поставят начало на нови конфликти. Опасни размери получава конфликтността в отношенията между различните групи държави според равнището на икономическо и научно-технологическо развитие. Особено значение придобиват перманентно задълбочаващите се различия и дори поляризираност между релефно очертани две групи страни: високоразвити и безнадеждно изостаналите. (В същото време между тях правят опит да се вклинят, да заемат по-благоприятна позиция една нова група държави, които предприемат повече или по-малко спо-

лучливи и успешни реформи за ускоряване на своето развитие.) Задълбочава се конфликтното противопоставяне в интересите между самите високоразвити западни държави, както и вътре във всяка една от тях между определени обществени групи и слоеве в условията на задълбочаващото се социално неравенство. Особеният белег на създадената ситуация се заключава в обстоятелството, че една група държави се стреми едностранно да се възползва от своите предимства и обира плодовете на глобализацията, докато другите държави са поставени в положението да консумират единствено неблагоприятните консеквенции на глобализационните процеси.

Принципно новата икономическа, политическа и социокултурна ситуация, създадена в света, не се осъзнава изцяло от елита и неговите представители не търсят адекватни за развитието на страната решения на проблемите. Управляващият елит у нас още не е готов реално да погледне нещата, да отчете, че глобализацията е следствие от многовековните модернизаторски усилия на западния свят, на сложно историческо и цивилизационно развитие, което притежава своя специфична логика. В XXI век усилията на тези страни ще бъдат насочени най-напред към реализиране на своите собствени цели и интереси и само в твърде ограничени рамки ще бъдат склонни да полагат грижи за нашето благоденствие и просперитет. Реалната перспектива за развитие на световните процеси е такава, че Западът последователно и целенасочено ще се стреми да запази и увеличава своите предимства, завоюваните привилегировани позиции, като им придаде необратим характер. Тези страни все по-релефно ще се отделят, обособяват от останалия свят, ще увеличават разрыва си с него, в резултат на което най-активното взаимодействие и за в бъдеще ще се локализира предимно в рамките на клуба от богатите държави. Става очевидно, че ефектите на глобализацията се подчиняват, вкарват в неолибералния модел на развитие, предлаган от Запад и експлоатиран в интерес на западните високоразвити общества.

* * *

Опитът да се впишем в новото международно разделение на труда и новото преразпределение на пазарни позиции не се оказва успешен, а това директно рефлектира върху състоянието на социалната структура. У нас се създават социално-групови диспозиции, които блокират реформите, в допълнение към обстоятелството, че процесите на маргинализация завладяват нови обществени пространства. Проблемът, който се очертава е *отсъствието на подходящо мотивирани социални субекти, способни да модернизират обществото*. Кръгът от социопрофесионални групи, които до неотдавна можеха да се превърнат в потенциална масова база на желаните промени, днес са размити, разпръснати, дестабилизиращи и деморализирани благодарение на последователно либерално-реформистките усилия от страна на управляващата класа. Елитът, зает с разпределение и преразпределение на собствеността, поставя на преден план утвърждаване и заздравяване на собствените си привилегировани позиции, защитава с предимство своите егоцентрични и корпоративни интереси, но не обръща достатъчно внимание на новите предизвикателства. Съществуването на подобна устойчива нагласа сред нашите елити не доведе и не можеше да доведе до формиране на активни социални субекти с интереси, насочени към развитието на цивилизовани икономически и социални практики, т.е. до ускореното развитие на съвкупност от социопрофесионални групи и слоеве, които биха могли да станат локомотив за модернизирани и включване на страната в глобализацията се свят. Тъкмо тези социопрофесионални групи, които притежават най-значителен образователен, културен, професионален и социален потенциал се оказват във висока степен дестабилизиращи и лумпенизиращи и най-силно усетиха върху плещите си ударите на кризата.

Пазарните трансформации, които се характеризират с тясното взаимно преплитане на икономически, политически, социални и духовни кризисни моменти, релефно открояват тенденцията за усилване на подходната диференциация. Последната днес определено придобива формата на социална поляризация. Концентрирането на богатство и властови ресурси в един тънък обществен слой в съчетание с обедняването на широки маси от населението създава: а) два относително обособени и неконтактуващи един с друг потребителски пазари; б) разширява общественото пространство, в рамките на което имат място конфликтни интереси, ценности и ориентация на реалното поведение, насочено към търсене на социален реванш и перманентно преразпределение на общественото богатство; в) обособява затворени зони за общуване и специфични сфери за реализация на всеки един от двата срещуположни слоеви сегмента. В обществото все по-определено се диференцират и изолират едно от друго групови образувания със своите специфични интереси, локализираност на дейността в определени сектори на икономиката и обществения живот, с характерна траектория за социално развитие и начин на живот.

Бедността и безработицата изхвърлят към периферията на обществото и маргинализират в ускорен порядък значителни обществени слоеве. Специфичен белег на бедността у нас е, че нейните граници не се ограничават с безработните, пенсионерите и неквалифицираните работници. Периметърът на бедността е с широк групов състав, в който влизат основните социопрофесионални групи на производствено-техническата, хуманитарната и научна интелигенция, квалифицираните работници от държавните и от множество частни фирми и организации, тези, които във високоразвитите страни съставляват гръбнака на новата средна класа. Днес те образуват категориите на *работещите бедни*. Важното в случая е, че в най-тежко материално положение, като правило, се оказват каталитичните социални групи и слоеве, т.е. тези, които разполагат със значителен професионален, интелектуален, образователен и нравствен потенциал и в най-голяма степен са непосредствено заинтересовани от успеха на реформите. Но тъкмо те се оказват отчуждени от собствеността, властта и политическите институции.

Глобализацията към традиционните надстройва нови различия, появява се сложна амалгама от социални диференциращи фактори, които поставят началото на сериозните социални дисбаланси и нови конфликти. Това подсилва неблагоприятните тенденции в развитието на социалната структура и социалните отношения. В обществото вече възникват в буквалния смисъл невидими граници, разделящи хората. От едната страна се обединяват тези, които имат достъп, включват се в световната мрежа на Интернет, притежават необходимите интелектуални и финансови ресурси, позволяващи им да използват целия набор от предоставени от мрежата опции. В същото време се оказват изхвърлени онези, които са лишени от такъв достъп. На практика се създават и активно развиват две паралелни системи на комуникация и тип участие – едната за образованите и финансово осигурените хора, разполагащи със съвременни модерни средства за комуникация и другата на лишените от такава средства. (вж. Бауман, Зигмунт. (1999). Глобализацията. Последниците за човека. Изд. “Лик”. София., с. 39-43.) В информационното общество много по-интензивно отколкото в индустриалното общество социума се разпада на две класи* . Днес дохо-

* Задълбочаването на неравенството се свързва с такава най-важна характеристика на информационното общество като бързото превръщане на информацията и знанията в нови продукти и технологии, които стават елемент на общественото богатство. С други думи информацията и знанията са тези елементи около които се организира съвременния производствен процес и модерните технологии, именно те опосредоват участието на хората в основните сфери на обществения живот, вземането на ефективни стопански и политически решения. Съвременното общество утвърждава изключително тясната обвързаност между интелектуалния потенциал (знания, високо равнище на образование и професионална подготовка и култура) и достъпа, притежаването (респ. разпореждането) с материални, финансови и символни ресурси. Знанията, информацията влизат в

дите на управителите на корпорации, на собствениците на компании, на служителите в областта на високите технологии, тези на програмистите, изследователите в съответните области (това намира продължение в качеството на живот, наборът от жизнени шансове, приносът в решаване на проблемите на обществото) в пъти превишават доходите на редовите работници и масовите социопрофесионални групи сред интелигенцията и квалифицираните работници.

Интензифицира се вътрешното разслояване сред различните социални групи, както и затварянето, капсулиране на отделни групи и слоеве в тях. Информацията обединява труда на много хора със сравнително еднороден социален статус, които обаче се обособяват като правило в затворени интелектуални и други общности. Това е свързано с обстоятелството, че информацията индивидуализира труда – представителите на тези интелектуални общности имат възможност да създават самостоятелно готова продукция. Отчуждените и подтиснати класи на постиндустриалното информационно общество имат все по-малко основания и права да претендират, че са създатели на този продукт, а и за по-голямата част от техните представители перспективата е ясна – продължаване на деградацията по линия на професионалния, образователен и материален статус. В самата средна класа протича значителна вътрешна диференциация, като едни нейни слоеве и групи се смъкват към низкостатусните групи в обществото, докато други авансират в посока на обществените върхове. Утвърждава се тип социално разслояване, което залага остри конфликти и противопоставяне между групите в обществото.

Днес страната се намира в един твърде специфичен период на промени в социалната структура, чиято особеност се заключава в съществуването и взаимодействието на групови сегменти с качествено разнороден характер. Става дума за такива, принадлежащи към старата обществена структура, дестабилизиращи и деградирани, които носят социална характеристика и практики от един отминал етап и новите социални образования, които носят природата, белезите на един нов радикално променен тип пазарно поведение. Глобализацията усложнява положението в социалната структура, като задълбочава подчертаната неустойчивост, небалансираността на съществуващите социалногрупови сегменти.

Това определено създава добре *обособени зони в социално-класовата структура* на обществото. Протича ускорен процес на зонироване в социалната структура, резултат от което релефно се обособяват две специфични нейни зони: зона на групите от елита, на висшите мениджъри, собственици на корпорации, юристи, финансисти с професионални позиции и статусни характеристики близки до западните стандарти, доходи, начин на живот и от другата страна обширна, макар и вътрешно нееднородна маргинална зона. В този смисъл в нашето общество възникват устойчиви класови противоречия, които могат да доведат до неговата сериозна дестабилизация. На предизвикателствата на глобализацията обществото отговаря хаотично, както може, но при крайно неблагоприятни обстоятелства, доколкото е отежнено със значителна съвкупност традиционни и нови маргинални групи и слоеве, обременено от натрупан значителен конфликтен потенциал и е изоставено от своя елит.

* * *

тясно взаимодействие със собствеността, един процес, който се опосредова от потребностите на новата професионална структура и нейната обвързаност с икономическите отношения на собственост (достъпа до престижни професии и тяхното успешно изпълняване се предопределя от равнището на подготовка, от културния потенциал).

Днес се оказваме свидетели на утвърждаването на един твърде специфичен подход за използване, консумиране постиженията на глобализацията от страна на елита. Предимство получават аспектите на глобализацията, свързани със симбиозата между политиката и информационните технологии. Технологиите за формиране на съзнанието не само поевтиняват, но и се упростяват до степен, която ги прави общодостъпни. Това позволява за разлика от традиционния маркетинг (при него стоката се приспособява към предпочитанията на хората) да се пристъпи към решаването на качествено различна задача, а именно *хората да се приспособяват не само спрямо съществуващите стоки, но и по отношение на разпространени икономически и политически модели, ценностни системи*. Възникват нови възможности за тотален контрол и манипулиране съзнанието и поведението на широки обществени слоеве, за внасяне целенасочени промени в съществуващи нагласи и отношения, а в по-широк план вече се пристъпва към гъвкаво моделиране на определени човешки качества. Става дума за рутинно практическо използване на технологиите насочени към формиране на съзнанието, както и тези свързани с постиженията в генното инженерство, имащи за цел непосредствено изменение на определени качества и характеристики на самия човек. Информационните технологии превръщат преобразуването на живото човешко индивидуално, групово и масово съзнание в свръх ефективна политическа технология, при което започват да се разглеждат от лицата разполагащи с власт като изключително резултатен и доходен бизнес. В този план особено опасна се оказва тенденцията за превръщане на формирането на съзнанието в самоцелен процес, неговото подчиняване на тясно партийни и корпоративни цели и интереси. Друга опасност възниква от обстоятелството, че вниманието на управляващите се съсредоточава единствено върху виртуалното решаване на проблемите. Набляга се върху решаването на проблемите във виртуален план, а се подценяват усилията по създаването на организацията за тяхното практическо разрешаване, т.е. виртуалните промени получават абсолютно предимство и започват да подменят реалната практическа работа, да се пренебрегват свързаните с нейното осъществяване противоречия и конфликти в живота на хората. Като концентрира вниманието си единствено върху компютърните образи представителите на държавната администрация много често губят усещането, че тяхната работа е свързана тясно и оказва непосредствено въздействие върху реалния живот на твърде много живи хора. Когато се разчита единствено на високата ефективност на информационните технологии много често се забравя за жизнено важните и насъщни проблеми на хората и управляващите са склонни да отлагат решаването на наболели обществени проблеми. Това ги превръща в сериозна заплаха за обществената стабилност, в катализатори на социално недоволство и взрив. Трето, нещата във все по-голяма степен опират до професионалните стремежи и усилия на PR-агентите, които започват да изземват формулирането, прокарване и приемането на най-важните политически решения от ръцете на официално избраните и оторизирани за това представители на различните власти, свеждайки последните до фигуранти. Засилва се ориентацията и стремежа на властовите структури от различни равнища и техните поръчители да решават проблемите на реалния живот в страната с методите за “промиване на мозъците.” В ограничени мащаби подобен подход сигурно дава известни положителни ефекти, но заемайки доминиращо положение обрича на неадекватност действията на управляващите, а оттам предизвиква дисфункционалност в политическата икономическата и социалната подсистеми.

Високата ефективност на технологиите за формиране на съзнанието повишават влиянието и мощта на политическите елити, които ги владеят и използват. Въпросните индивидуални или групови субекти, успешно внедрявайки желаните установки и ценностни ориентации, започват да формират в себе си ново съзнание, възприемат се като всемогъщи творци, на които всичко е позволено. Придобитото могъщество в случая изключва носенето на отговорност за своите решения и действия. Подобен безотговорен и аморален по съ-

щество стил на поведение и дейност се превръща в образец за подражание от институциите на всички равнища, в ежедневен стил на поведение и дейност далеч извън границите на информационния и политически елит. Това допълнително ерозира дееспособността на обществото и неизбежно тласка към дезинтеграция.

Глобализацията внася сериозни качествени промени във взаимоотношенията между политическите елити и обществото. Техните последствия все още не са осъзнати и липсва увереност, че могат да бъдат изцяло осъзнати в близко бъдеще. В процеса на въздействие върху общественото съзнание, управляващият елит неминуемо подлага на промяна и своето собствено съзнание. Убеждавайки някого в нещо определено, субектът на убеждаване неминуемо убеждава, сугестира и себе си в същото. Този процес неизбежно води до появата на нови рискове и опасности, доколкото лицата, принадлежащи към управляващия икономически, политически и културен елит много по-често ще се превръщат в жертва на собствените си превзети оценки, идеологически пристрастия, нагласи, представи, стремежи и действия. В резултат обществения елит загубва връзка с реалността.

В ситуацията, когато гледната точка за картината на събитията в страната и света споделяна от елита коренно се разминава от тази на редовите членове на обществото, между тях възниква остър конфликт, а представителите на елита губят своя авторитет и ефективност. В условията на конфликтно противопоставяне между елита и обществото се засилва уязвимостта на обществото от външна информационна, икономическа, или интелектуална експанзия, от идеологически и политическа манипулации. Посочените до този момент обстоятелства, както и ефектът от самопрограмирането, ограничават способността на управляващите субекти в лицето на националните и транснационални елити да осъществяват адекватна социална и политическа рефлексия, което може да доведе до непредсказуеми и разрушителни последствия не само в локален, но и в глобален мащаб. Широко разпространяваната вяра в информационните технологии и безграничните възможности на СМИ да манипулират успешно съзнанието, да ориентират поведението в желана насока на практика снижава не само отговорността на управляващите субекти, но подсилва тяхната увереност, че при всички случаи могат безнаказано да се измъкнат от деликатните ситуации, в които са попаднали благодарение на своите недокрай промислени действия.

Колкото в по-голяма степен обикновените граждани се откъсват, дистанцират от представителите на елита, толкова повече нараства опасността приемането на най-важните вътрешни и международни стопански и политически решения да се окаже резултат от външен натиск и въздействие от страна на международни институции, транснационални компании, както и на политиките от развитите държави. Упражняването от страна на външни фактори мощно информационно облъчване и обработка както на елита, така и на широки обществени слоеве, създава благоприятни възможности целенасочено да се използва за отслабване на държавата и загуба на национален суверенитет^{*}. В същото време нашият елит се идентифицира преди всичко с ценностите, идеологията и практиката на управляващия световен елит, а това отслабва вътренационалната идентичност и солидарност, доколкото идеите и представите родени в недра на обществото не се възприемат, пренебрегват се от елита, а реалните проблеми на хората остават чужди за неговите представители. Една от главните опасности тук е, че поетапно се натрупват благоприятни предпоставки

^{*} Особено податливи в този план се оказват както представителите на елита, който в значителна степен продължава да носят в себе си всички системни пороци на своите предшественици (авторитаризъм, кастовост, субективизъм, теоретическа безгрижие, безкритично възприемане на идеи, управленски решения, политически внушения от страна на управляващите от високоразвитите западни страни, залагане на бюрократични средства при решаване на сложни икономически и социални проблеми, задкулисно обсъждане и приемане в тесен кръг на най-важните решения по външната и вътрешна политика), но и цялата съвкупност от силно дестабилизирани и дезинтегрирани социални групи и слоеве.

във всички обществени сфери, които напълно съзнателно могат да бъдат използвани от страна на представителите на елита за ограничаване на демокрацията.

* * *

В светлината на всичко изложено съвсем не е случайност, че център на тежестта на глобализацията у нас пада върху проявите на криминалната глобализация. Наред с икономическа, политическа, информационна протича и криминална глобализация под формата на интензивно развитие на националната и международната организирана престъпност. Засиленото общуване и интензивните международни контакти разширяват социалната база, върху която вегитира националната и международна престъпност. От подобно развитие особено удачно се възползват организирани престъпни групи (респ. организации и съобщества) с национален и транснационален характер. В най-голяма степен те залагат върху използването на заплахи и непосредствено насилие под различни форми като основно средство за въздействие върху властта и нейните представители (бизнесмени, политици), а също и по отношение на своите конкуренти по законен и незаконен бизнес. Преследваната цел е ново преразпределение сферите на влияние, преориентиране на собствените легитимни и нелегитимни финансови потоци, реорганизиране на различните видове престъпна или легална дейност. В условията на глобализация различните организирани престъпни формирания не само много по-интензивно установяват регионални и международни връзки и контакти, но използват падането на границите за целенасочено корумпиране на цели социопрофесионални групи държавни чиновници. Изводът е един: мафията във всички страни се превръща във все по-голяма степен в транснационална сила. Тенденцията към интензифициране на тероризма и престъпността като цяло в последното десетилетие са тясно свързани, базират се върху процесите на глобализация в света. Неуспехът на реформите в редица страни и свързаните с това перманентна икономическа, политическа и институционална криза ги превръща в мощен притегателен център на престъпни елементи.

От друга страна следва да отбележим затрудненията изпитвани от националните правителства и ограничаването на техните възможности в дейността им насочена към контрола и борбата с престъпността. От една страна се наблюдава тенденция за ограничаване властта на националните правителства и тяхното подчиняване на наднационални образowania (далеч не само на структурите на ООН). Националните правителства са принудени да сключват съглашения с други национални правителства, международни организации, в това число и военни, с неправителствени организации и многоноционални корпорации, ролята на които извънредно нараства, което несъмнено внася усложнения в тяхната цялостна дейност. (вж. Лунеев, В. (2002). Организованная преступность, уголовный терроризм в условиях глобализации. //СОЦИС, №5). От друга страна, приближаването на управленските и защитни органи до населението на определен конкретен регион, намиращо израз в локализацията, изисква националните правителства да се договарят и да поделят част от своята пълномощия, права и отговорности с регионите и общините, като за целта използват посредничеството на различни субнационални институти. Противоречивото съчетаване на глобализация и локализация носят със себе си съществени условия за разрастването на организираната престъпност.

Криминалната ситуация в нашата страна се характеризира с особена сложност, динамика и напрежение. Нещата се усложняват и от релефно обособената тенденция за абсолютното и относително (в сравнение с показателите за числеността на населението, икономическо и социално развитие) нарастване на престъпността (независимо от цялата пестрота на различията, засягащи равнището на престъпност в различните страни). Второ, в

ход е ускорено професионализиране на престъпността, впечатляват високата организираност и ефективност на действията на организирани престъпни групи. Трето, друг един сериозен проблем от тази сфера се отнася до забележимото изоставане на социално-правният контрол от темповете за нарастване престъпността. Тук следва да се споменат и други аспекти, съставляващи криминогенната ситуация в страната. В ход е процес на привикване на населението, особено младежта, към престъпността. Във виртуалния свят на телевизията и киното тече непрекъснат криминален поток. Но по-важното е, че той буди несъмнен интерес, привлича вниманието на широката публика. И привикването, и подчертаният интерес към криминалните деяния са не по-малко опасни тенденции. Това се извършва на фона на задълбочаване процесите на изкористяване на личните и обществените отношения (не само икономически, политически, нравствени, но и даже творческите) продължава с пълна сила. Доминиращата криминална мотивация, която обслужва тези процеси, е примитивна и прагматична, насочена е да обслужва користните лични интереси, подчинява се единствено на непосредствената лична изгода. Кризата в обществото и радикалното разместване на социалните пластове поражда нарастване на противоречията и несъгласуваността в действията между отделните институции в държавата, вкл. между съд, следствие, прокуратура, между изпълнителната, съдебна и законодателна власт. Полицията, следствието и съдебната система не са в състояние в този формат, състояние, при съществуващите организационни форми, правна уредба, прилагани управленски схеми и институционално структуриране да се справят успешно с престъпността. Ако тази престъпност се регистрира, разследва и разглежда в съда в своя пълен обем, въпросните институции окончателно ще блокират, ще бъдат смазани под тежестта на хилядите наказателни дела. Ако се съди по социалните характеристики на разкриваните и осъждани правонарушители следствието, прокуратурата и съда са ориентирани с предимство към бедните, нискостатусните, слабо адаптирани деградирани и маргинални слоеве от населението. Последните извършват очевидните традиционни криминални деяния и са лишени от възможността да ползват квалифицирана защита или да се откупят. Престъпността на властта, богатството и интелекта, т.е. институционално организирана и корупционната престъпност остават практически незасегнати, рядко попадат в орбитата на дейността на правозащитната система, макар че именно в тази сфера на държавата се нанасят колосални материални, физически и морален загуби, разрушава се вярата в демократичната система, в провежданите икономически и политически реформи, ерозира се доверието във властта и държавността. Релефно изпъква подчертаната селективност и все по-откритият класов характер в дейността на най-важните държавните институции. Подчертаната избирателност е един възможен практически способ за оцеляването на правозащитните органи и начин да не се допусне сериозно дестабилизиране на властта. Сред управляващият икономически и политически елит съвършено определено се забелязва прокарването на двоен стандарт, при който управляващите на думи винаги приемат декларираните права и свободи на гражданите, които имат място в европейските страни, но в същото време смятат за връщане към времето на тоталитаризма налагането на строг демократически контрол върху неблагоприятните действия на своите представители.

Нов съществен момент се отнася до обстоятелството, че представителите на организираната престъпност демонстрират подчертан интерес за директно проникване и включване в изпълнителната, законодателната и съдебна власт. *Политическото представителство на престъпността* си поставя за цел да отслаби дейността на правозащитните органи, максимално да затрудни онези законодателни инициативи, които са във вреда на престъпния свят. Проникването във властовите институции на фигури от престъпния свят (респ. доверени техни лица), има за цел да спаси от наказателно преследване лицата извършили престъпления като осигури на последните имунитет. В другия случай заемайки

важни длъжности в изпълнителната власт тези лица получават нови възможности да разширят своята дейност, да нанесат удар по конкуренцията, безпрепятствено да използват държавната машина за обслужване на своите престъпни сделки. Безспорно подобна практика силно дразни и деморализира населението. В същото време стремежът на организираната престъпност към желано политическо присъствие се използва от недалновидни политици и партии със съмнителна политико-идеологическа чистота за получаването на сериозна финансова подкрепа от престъпния свят за своите политически кампании и преследвани цели. На един следващ етап те се разплащат за оказаните услуги с открито лобиране за интересите на свързаните с тях криминални групировки.

Проникването на престъпността във властовите структури на различни равнища, особено в нашата страна, където между властта и собствеността, бизнеса, парите (бели, сиви, черни) и партиите съществува трайна криминална обвързаност, придобива мащаби, които сериозно дестабилизируют властовите структури и институции.

* * *

Много наши политици, икономисти и обикновени граждани нееднократно лансират идеята, че България може успешно да влезе в постиндустриалния свят на основата на създаване и развиване на високите технологии, подобряване образоваността на населението, ускорено развитие на науката и културата. Но днешните реалности са такива, че осъществяването на подобна задача е трудно осъществима най-малко поради две обстоятелства. Първо, дори да има създадени такива технологии и те по един или друг начин да бъдат успешно реализирани, това едва ли ще допринесе за съществено подобряване живота на хората. Разпродаването на евентуално създаваните нови технологии и научни разработки ще има напълно идентичен ефект с този при разпродажбите на държавните активи, суровини, машини и готова продукция, които не доведоха и не можеха да доведат до повишаване жизненото равнище на населението. Целите, които си поставяха главните участници в разпределението на собствеността беше твърде елементарна и прозаична: да заграбят и измъкнат евтино от държавата, а след това скъпо и прескъпо да продадат получените от нея фондове и активи. В резултат, страната получи лумпенизирани групи и слоеве, които тласнаха обществото към движение в маргинална посока. Провежданата в подобен социален контекст приватизация не доведе, а и не можеше да доведе до появата на съвременна и социално отговорна класа от собственици и същевременно изключи възможността от появата на мотивирани социални субекти способни да изпълняват ролята на двигатели за модернизирани на страната и влизане в глобализирания свят. Второ, сериозното подценяване на проблемите за формиране и развитие на човешкия капитал като основен национален ресурс, както и интензивно протичащата социалногрупова маргинализация имат своето продължение в *интелектуалната и институционална маргинализация на българското общество*. В ситуацията на динамично повишаване търсенето на нови знания, научни резултати и научно-технически специалисти в света, у нас се засилва интелектуалната маргинализация на обществото*. Тя се свързва както със задълбочаващото се научно-промиш-

* Тук следва да имат пред вид следните обстоятелства: увеличаване относителният дял на непосещаващите учебни заведения, на неграмотните и полуграмотните; снижаване качеството на получаваната образователната подготовка и култура в училищата и университетите; влошаване жизненият стандарт на условията на живот и професионална реализация на основни социопрофесионални групи на интелигенцията; емигриране от страната на най-подготвените и квалифицирани млади работници и специалисти с висше образование, както и на високо квалифицирани научни работници; перманентно съкращаване под най-различни предлози на бюджетните средства за научни изследвания, образование, културна дейност. В тази посока действа и мащабна низходяща социална мобилност, която засега преди всичко под натиска на икономическата принуда

лено изоставане на страната, така също и с неспособността на управляващите, и формиращите политиката на държавата групи да осмислят новата ситуация, с повърхностно разбиране същността на информационната икономика и нейните производителни сили, в неспособността своевременно да преодолеят дезинтеграцията и деградацията не само в икономиката, но и в образованието, науката, културата, здравеопазването, да въведат модерни управленски структури и технологии на всички равнища, да скъсат окончателно с грубото администриране в икономиката и останалите обществени области. На свой ред институционалната маргинализация се свързва с такива прояви като имитирането на дейност от страна на служителите на дадена институция, когато пълноценно изпълняване на професионалните задължения има място само в случаите при осигурено допълнително заплащане на ръка в рамките на една по същество неформална, сенчеста активност, когато конфликтите между институциите блокират нормалната дейност на техните членове и т.н. Особено силна се оказва у нас тенденцията към неприемливо криминализиране на отделни аспекти от дейността на цяла редица възлови държавни институции, както и на икономическите и социални отношения, посредством разгръщането на противоположни трудово-професионални практики в икономиката, образованието, здравеопазването, науката, културата. Това създава изключително сложна обстановка в страната, внася сериозни деформации в социално-класовата структура.

Отдавна е назрял моментът търпеливо да се пристъпи към изграждане на ценностен консенсус по отношение модернизиранието на българското общество, при запазване неговата културна специфика, традиции, на особеностите в психиката и менталитета на социалните групи. В условията на глобализация акцентът в управлението на модернизационния процес в страната все повече се премества към управление на комплексното човешко развитие, на човешкия потенциал - икономически, ценностен, интелектуален, психически, както и на социалните отношения и социално-груповата диференциация и промени. Посредством изпреварващата промяна на хората и техните нагласи, образователна и професионална подготовка и култура, на съвкупността от социалните отношения, се предоставя възможност за въздействие върху важни страни от обществения живот в посока ускоряване динамиката на общественото развитие.

Използвана литература:

Бауман, Зигмунт. (1999). Глобализацията. Последниците за човека. Изд. "Лик". София., с. 39-43.

Бек, Улрих. (2002). Що е глобализация? Заблудите на глобализма – отговори на глобализацията. Издателска къща "КК". София.

Глобализация. Евроинтеграция. Национална държава. (2003). Център за исторически и политологически изследвания. Фондация "Солидарно общество". Фондация "Жан Жорес". София.

Лунеев, В. (2002). Организиранна престъпност, уголовный тероризм в условиях глобализации. //СОЦИС, №5.

висококвалифицираните и подготвени кадри професионалисти от науката, инженери учители и др. да предпочитат и да се насочват към изпълняването на неквалифициран ръчен труд. Формиране сред широки обществени слоеве на културата на бедност сред образованите слоеве и носители на културни ценности, тяхното отдалечаване от постиженията на съвременната наука, образование и култура, образователни дейности, прекъсване контакта с книгата, масовите културни образци единствено на почит.